Esat Âdil Müstecaplıoğlu, *Demokrasi, Sınıf, Halkçılık, Sosyalizm (1933-1951),* 2026, İstanbul: İletişim Yayınları, 839 s.

Değerlendiren: Pınar Aydoğan

Türkiye'de sosyalist düşüncenin tarih yazımı uzun süre boyunca belirli örgütler, özellikle Türkiye Komünist Partisi (TKP) etrafında şekillenmiş; bu süreçte alternatif sosyalist hatlar ve düşünürler görece geri planda kalmıştır. Bu durum, Türkiye'de sosyalist düşüncenin çoğul karakterinin yeterince görünür olmamasına yol açmıştır. Oysa Türkiye bağlamında sosyalizmin gelişimi yalnızca sınıf temelli analizlerle değil, aynı zamanda halkçılık, devlet-toplum ilişkisi ve özgül tarihsel koşullar çerçevesinde ele alınmalıdır. Bu açıdan Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun düşüncesi, yerli ve özgün bir sosyalizm arayışını temsil etmesi bakımından dikkat çekicidir.

Özgür Gökmen tarafından yayına hazırlanan Demokrasi, Sınıf, Halkçılık, Sosyalizm (1933–1951), Esat Adil'in farklı dönemlere yayılan yazılarını bir araya getiren eser, yalnızca bir yazarın düşünsel gelişimini takip etmekle kalmayıp, aynı zamanda Türkiye'de sosyalist düşüncenin hangi kavramsal eksenler etrafında şekillendiğini de görünür kılmaktadır. Özellikle halkçılık ile sosyalizm arasındaki ilişki, erken Cumhuriyet döneminde çoğu zaman birbirinden ayrı ele alınmış iki düşünsel hattın kesişim noktalarını tartışmaya açmaktadır. Bu yönüyle kitap, yalnızca tarihsel bir derleme değil, aynı zamanda Türkiye'de siyasal düşünce tarihine yönelik kavramsal bir tartışma zemini de sunmaktadır.

Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, paydogan@ktu.edu.tr / psaydogan08@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-4121-4155

DOI: 10.12658/D0428
insan & toplum, 2026; 16-3: 253-257.
insanvetoplum.org

Kitap, Esat Adil'in 1933–1951 yılları arasında *Kaynak, Savaş, Tan, Görüşler, Yeni Dünya, Gün, Gerçek, Başdan* ve *Grev* gibi farklı süreli yayınlarda kaleme aldığı yazıların kronolojik olarak bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Editörün tematik bir sınıflandırma yerine kronolojik bir düzenlemeyi tercih etmesi, Esat Adil'in düşünsel gelişimini tarihsel süreç içinde izleme imkânı sunmaktadır. Yazıların özgün dilinin korunmuş olması, metinleri tarihsel bağlamı içinde değerlendirmek isteyen araştırmacılar için önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bununla birlikte bu editoryal tercih, okuyucunun metinler arasında tematik ve kavramsal bağlantılar kurmasını büyük ölçüde kendi çabasına bırakmakta; bu durum, eserin analitik kullanımını belirli ölçüde sınırlamaktadır. Yine aynı şekilde kronolojik düzenlemenin sağladığı bu avantaj, bazı analitik sınırlılıkları da beraberinde getirmektedir. Metinler arasındaki kavramsal süreklilik ve kırılma noktaları doğrudan görünür kılınmadığı için, okuyucunun bu ilişkileri kendisinin kurması gerekmektedir. Bu durum, özellikle sosyalizm, halkçılık ve demokrasi gibi kavramların zaman içindeki dönüşümünü izlemeyi güçleştirmektedir. Dolayısıyla eser, güçlü bir kaynak derlemesi sunmakla birlikte, tematik bir yönlendirme ile daha yüksek bir analitik açıklık sağlayabilirdi.

Oldukça üretken bir yazar olan Esat Adil'in 1933–1934 yıllarında *Kaynak* dergisinde yayımlanan Türk ınkılabı, hürriyet ve ehliyet üzerine yazdığı yazıları, onun düşünsel yönelimlerinin ilk izlerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu metinlerde temel mesele, ferdin özgürlüğü ile cemiyetin örgütlenmesi arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağıdır. Hürriyet kavramı, yalnızca bireysel bir hak olarak değil, toplumsal ilerlemenin ön koşulu olarak ele alınmaktadır.

"İçtimai nizam meselesi için her şeyden evvel içtimai psikolojinin lüzumuna kaniim" ifadesi, toplumsal düzenin yalnızca kurumsal değil aynı zamanda zihinsel ve kültürel bir dönüşüm gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, "Fert olmaksızın cemiyet tasavvur edilemez" yaklaşımı, birey ile toplum arasında kurulan dengeli ilişkiye işaret etmektedir. Bu vurgular, Esat Adil'in erken dönem düşüncesinde birey ile toplum arasındaki ilişkinin karşıtlık üzerinden değil, tamamlayıcılık üzerinden kurulduğunu göstermektedir. Bu dönemde sosyalizm ve halkçılık kavramları henüz sistematik bir ideolojik çerçeveye kavuşmamış, daha çok normatif bir yönelim olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte bu erken kavramsallaştırmalar, ilerleyen dönemlerde daha belirgin hale gelecek düşünsel hattın temelini oluşturmaktadır.

Savaş gazetesinde 1934–1935 yıllarına ait yazıları, Esat Adil'in düşüncesinin belirgin biçimde yoğunlaştığı bir dönemi temsil etmektedir. Bu metinlerde toplumsal düzenin kendiliğinden oluşamayacağı, aksine planlama, disiplin ve bilgi temelinde kurulması gerektiği vurgulanmaktadır. Yazılarında eleştirel bir tavır belirginleşmiştir. "Cumhuriyet: Emeğe hak, değere hürriyet getirir" şiarı işçi hakları özellikle de İş Kanunu hakkında olumlu tavır sergilemeyen parti yöneticilerine ve politikalarına bir tepkidir. 1934 İşçi grevinin

önemli bir destekçisi olmuştur. Köylü ile şehirli, halk ile münevver zümre arasındaki kopukluk, toplumsal bütünleşmenin önünde önemli bir engel olarak değerlendirilir. Halkçılık, bu kopukluğu gidermeye yönelik somut bir toplumsal proje olarak anlam kazanır. Eğitim ve bilgi üretimi, toplumsal ilerlemenin temel koşulları arasında yer alır. Bu dönemde ayrıca hürriyet ile disiplin arasındaki ilişki üzerinden kurulan bir gerilim dikkat çekmektedir. Hürriyet temel bir değer olarak savunulmakla birlikte, disiplin olmaksızın toplumsal düzenin sağlanamayacağı ifade edilmektedir. Bu yaklaşım, özgürlük ile düzen arasında dengeli bir ilişki kurma çabasını yansıtmaktadır.

1940'lı yıllara gelindiğinde özellikle Tan gazetesinde yer alan Esat Adil'in yazıları doğrudan siyasal müdahale niteliği kazanır. Bu dönemde Cumhuriyet'in kuruluş idealleri ile mevcut siyasal pratik arasındaki gerilim açık biçimde ortaya konur. Başlangıçta demokrasi ve hukuk yönünde atılan adımların yerini, hak ve hürriyetlerin sınırlandığı bir siyasal yapıya bıraktığı ileri sürülmektedir. Metinlerde yer alan "kanunlar yapıldı… hürriyetler kilit altına alındı… şahsi hürriyet sıfıra indirildi" ifadesi, hukukun bir güvence mekanizmasından ziyade baskı aracına dönüştüğü yönündeki eleştiriyi açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda hukuk, özgürlükleri güvence altına alan bir mekanizma olmaktan ziyade, baskıyı kurumsallaştıran bir araç olarak eleştirilir. Esat Adil'in eleştirisi, hukuksuzluğa değil, hukuk aracılığıyla kurulan bir otoriterliğe yöneliktir. Bu yaklaşım, anayasa ve demokrasi ilişkisi bağlamında önemli bir tartışma zemini sunmaktadır.

Devletin vatandaş üzerindeki denetiminin artması, polis yetkilerinin genişlemesi ve sivil alanın daralması, devletin yalnızca siyasal değil toplumsal alanı da kontrol eden bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir. Bu durum, erken dönem bir "güvenlik devleti" eğilimi olarak değerlendirilebilir. Ekonomik eşitsizlikler de bu dönemde siyasal özgürlüklerle doğrudan ilişkilendirilmektedir. Köylünün topraksızlığı ve yoksulluk, özgürlüğün önündeki temel engeller olarak görülmekte; "refah olmadan hürriyet olmaz" yaklaşımı bu bağlamda merkezi bir önem taşımaktadır. Sınıf meselesi daha görünür hale gelmekle birlikte, bu analiz devrimci bir kopuştan ziyade reformist bir çizgiye işaret etmektedir. Esat Adil Kemalizmin "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir cemiyet" anlayışını ve "Toprak Kanunu" için büyük adımlar atmamasını eleştirir.

Bu çerçevede 1940'lı yıllara ait metinler, yalnızca dönemin siyasal koşullarına yönelik eleştiriler değil, aynı zamanda Türkiye'de devlet-toplum ilişkilerinin nasıl yeniden kurulduğuna dair teorik bir tartışma olarak da okunabilir. Esat Adil'in hukuk, özgürlük ve ekonomik eşitsizlikler arasında kurduğu ilişki, siyasal düzenin yalnızca kurumsal değil, aynı zamanda toplumsal temeller üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle metinler, erken Cumhuriyet dönemine yönelik eleştiriyi, liberal bir hak söylemi ile değil, toplumsal adalet ve eşitlik ekseninde kuran özgün bir yaklaşım sunmaktadır.

1945–1950 yıllarına ait yazılar, Esat Adil'in düşüncesinin en sistematik ve olgun halini temsil etmektedir. Bu dönemde sosyalizm açık biçimde tanımlanmakta ve Türkiye'ye özgü bir kalkınma modeline dönüştürülmektedir. Sosyalizm, milletle bütünleşmiş bir ideoloji olarak ele alınmakta ve anti-milli bir akım olarak sunulmasına açık bir itiraz geliştirilmektedir. Bu yaklaşımın en açık ifadelerinden biri, "Sosyalist, her şeyden önce büyük halk yığınlarının adamıdır" şeklindeki tanımlamada görülmektedir. İşçi sınıfının önemini teslim etmekle birlikte, köylülük bu modelin merkezinde yer almakta; işçi–köylü birlikteliği sosyalist projenin temel unsuru olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, klasik Marksist proletarya merkezli anlayıştan belirgin bir sapmaya işaret etmektedir. Esat Adil'in yaklaşımında sosyalizm, sınıf temelli bir çatışma modeli yerine, halkın farklı kesimlerini bir araya getiren bir siyasal proje olarak kurgulanmaktadır.

Lideri olduğu Türkiye Sosyalist Partisi programı, bu teorik yaklaşımın pratik karşılığını oluşturmaktadır. Ekonomik düzenleme, sosyal adalet ve demokratik temsil bu programın temel unsurlarıdır. Bu çerçevede metinlerde "halk tarafından benimsenebilecek bir sosyalist parti" vurgusu, sosyalizmin toplumsal meşruiyet temelinde inşa edilmesi gerektiğini göstermektedir. Sosyalizm, devrimci bir kopuştan ziyade demokratik süreçler içinde gerçekleştirilecek bir dönüşüm olarak tasarlanmaktadır. Esat Adil'in yaklaşımı, yalnızca klasik Marksist çerçeveden bir sapma olarak değil, aynı zamanda Türkiye'nin toplumsal yapısına uyarlanmış bir siyasal düşünce üretme çabası olarak da değerlendirilebilir. Köylülüğün merkezde konumlandırılması, küçük mülkiyetin korunmasına yönelik vurgular ve sosyalizmin demokratik süreçlerle ilişkilendirilmesi, bu yaklaşımın pragmatik ve yerel karakterini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Esat Adil'in düşüncesi, ideolojik aktarım yerine uyarlama ve yeniden üretim üzerinden şekillenen bir sosyalizm anlayışını temsil etmektedir.

Demokrasi, Sınıf, Halkçılık, Sosyalizm (1933–1951), Türkiye'de sosyalist düşüncenin tarihine ilişkin yerleşik kabulleri sorgulayan ve alternatif bir düşünsel hattı görünür kılan önemli bir çalışmadır. Esat Adil'in yazıları, hem döneminin siyasal tartışmalarına doğrudan müdahale eden metinler olarak hem de Türkiye'ye özgü bir sosyalizm arayışının erken örnekleri olarak yeniden değerlendirilmeyi hak etmektedir. Esat Adil'in düşüncesi, sosyalizmin evrensel bir model olarak değil, her toplumun özgül koşullarına göre şekillenmesi gereken bir siyasal proje olduğu yönündeki yaklaşımıyla dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ortaya konan model, Sovyet sosyalizminden farklı, yerli ve pragmatik bir sosyalizm anlayışı olarak değerlendirilebilir. Eser, Türkiye sol tarihine dair mevcut literatürdeki bazı boşlukları doldurma potansiyeline sahiptir. Özellikle TKP dışı sosyalist düşünce hatlarının görünür kılınması açısından önemli bir katkı sunmaktadır.

Diğer taraftan, editörün kronolojik düzen tercihi, tematik ve teorik bağlantıların okuyucu tarafından kurulmasını gerektirmekte; bu durum, eserin analitik yönünü belirli

ölçüde sınırlamaktadır. Ayrıca daha güçlü bir teorik çerçeve, metnin kavramsal derinliğini artırabilirdi. Bununla birlikte bu sınırlılıklar, eserin kaynak değeri ve literatüre katkısını gölgelememektedir.

Eser, Türkiye'de sosyalist düşüncenin tekil ve homojen bir çizgi üzerinden gelişmediğini, aksine farklı düşünsel yönelimler ve tartışmalar etrafında şekillendiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Esat Adil'in metinleri, bu çoğulluğun erken dönem örneklerinden biri olarak, sosyalizmin Türkiye'de nasıl yerelleştirildiğini ve yeniden tanımlandığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle kitap, yalnızca tarihsel bir boşluğu doldurmakla kalmayıp, aynı zamanda güncel tartışmalar için de kavramsal bir referans noktası sunmaktadır. Yalnızca geçmişe dair bir arşiv çalışması değil, aynı zamanda Türkiye'de siyasal düşüncenin gelişimini yeniden değerlendirmeye imkân tanıyan bir kaynak olarak da öne çıkan eser, Esat Adil'in metinleri üzerinden yürütülen bu tartışma, sosyalizmin yerel bağlamda nasıl yeniden üretildiğini göstermesi bakımından, hem tarihsel hem de teorik açıdan dikkate değer bir katkı sunmaktadır.